

Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94

Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)
Av Jan Ragnar Hagland

(Manus til "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (NlyR) bind 7)

KJØPMANNSGATA 20-26 (FOLKEBIBLIOTEKSTOMTA)

VII. EITT- OG TO-ORDSINNSKIFTER UTAN SETNINGSFORM

[**848**] N-87523. (Tidlegare omtala: *Adresseavisen* 20.5. 1985; Hagland 1986: 52; 1987; 1990b: [45]; Aksdal og Hagland 1987; NOR 1986: 7: Ledang 1995: 52 ff.)

Innskrifta står på ein tregjenstand med form som stolen i eit strengeinstrument. Gjenstanden er 53 mm lang, 27-38 mm brei og 6-10 mm tjukk. Funnet vart gjort i 1985, felt FU, hovudfase 7. Det tilseier ein arkeologisk kontekst som kan daterast til perioden frå ca. 1175 til ca. 1225.

Det er runer på den eine breisida av gjenstanden. Innskrifta er 24 mm lang og på grunn av den form gjenstanden har, varierer høgda på runene frå 14 mm (r. 2) til 20 mm (r. 5). Bogen på r. 1 (**r**) er open. Også kvisten er svakt bogeforma, men utan innsving inn mot staven, slik at lesemåten **r** her er tvillaus. Treet er litt skadd nett i den overgangen, så runa er ikkje bevart heilt intakt, men det er ingen tvil om at ho skal lesast som **r**. R. 5 har ein kort nesten vassrett kvist til venstre. Også den er litt dårleg bevart, men det er heller ikkje her tvil om lesemåten (**a**).

R ᚱ * 1 1

r u h t a

Rotta 'Rotta' (musikkinstrument)

Utforminga av gjenstanden gjer det rimeleg å tolka innskrifta som namnet på det strengeinstrumentet han på ein eller annan måte har høyrte til, og at instrumentnamnet som er rissa inn med runer, då er *rotta* eller *rotte*. Dette instrumentnamnet, *rotta* eller *ruhta* som skrivemåten er her, er ikkje belagt i norsk eller andre nordiske språk frå mellomalderen, men er vél kjent frå kontinentaleuropeiske kjelder. Fråværet av belegg har jamvel vore gjort til eit poeng i diskusjonen om historia til strengeinstrument av lyretype i Norden (jf. Panum 1915: 110). Namnet *rotta* i ulike variantformer er kjent og har mange belegg alt frå tidleg mellomalder både i germanske og romanske språk (glht., mht., gallo-rom. og glprov.). I tyske belegg er former med utlydande <e> vanlegast

(Steger 1971: 100 m/tilvisingar). I belegg med latinifiserte former, både av mht. og glfr., kan ordet ha skrivemåte med utlydande <a> og likeins med <h> i konsonantgruppa (*rotha*, jf. Niemeyer 1954-76: 929). Latinifiserte former av mht. har dessutan ofte skrivemåte med <u> i rotstavinga (*rutta*, *rutte*, *rutt*, *rute*, jf. Lexer 1876: 509). Det vil såleis vera mest nærliggjande å sjå innskrifta her som ei latinifisert form av ordet, og at skrivaren har vore kjend med eit latinifisert skriftbilete for dette kontinentaleuropeiske instrumentnamnet. Bruk av runer til å skriva latin er elles ikkje ukjent, heller ikkje i materialet frå Folkebibliotekstomta. Om skrivemåten med **u** her er grunna i ein uttale med /u/ eller om det er eit tillært skriftspråkleg drag, er det uråd å avgjera ut frå eit isolert tilfelle som dette. Vi har i alle fall ikkje noko grunnlag for å rekna med at ordet har vore uttala med rotvokal /o/ av den som har rissa innskrifta. Ein slik føresetnad ville i så fall gjera skrivemåten med **u** til eit kronologisk problem ut frå den arkeologiske konteksten gjenstanden vart funnen i. Skrivemåten **ht** i staden for <th> i belegg frå mht. og glfr. er også eit problem. Vi kunne kanskje sjå skrivemåten med **ht** her i samband med skrivemåten **ht** i ei innskrift frå Bryggen i Bergen: **penedihta** (*Benedikt á* eller *Benedikta*, B525, jf. NIyR VI, s. 145). Det er kanskje mogleg å sjå slike skrivemåtar som uttrykk for ein preaspirert uttale, men parallelle døme er for få til at sikre slutningar om slik uttale i samanhengar som dette kan dragast (Gunnar Ólafur Hansson, Reykjavík, pers. komm.).

Spørsmålet om kva slags musikkinstrument denne vesle gjenstanden har vore del av eller viser til på ein eller annan måte, synest ikkje å vera så heilt klart. Dei musikkhistoriske problem, både språklege og reale, kring det eller dei instrument som i europeisk mellomalder har vorte kalla *rotta*, *rutta*, *rotte*, *rutte* etc. synest ikkje å vera heilt avklara. Namnet ser ut til å ha vore nytta både om lyreliknande instrument av varierende utforming, om ulike psalterinstrument og seinare også om spissarpa (jf. Sachs 1930: 162ff og Bruce-Mitford 1980: 261ff). Eit mogleg språkleg opphav i keltisk, med utgangspunkt i ei form **krott_*, har vore drøfta. Eit strengeinstrument med namn som kan avleiest av ei slik form, er kjent i nyare tid både frå irsk og walisisk språkområde (*cruit* f og *crwth* m). Språkleg mogleg, og kanskje vel så sannsynleg, er opphav i ei gl. frankisk form **hr_ta* som kan vera utgangspunkt for dei belegg som er kjende frå tysk språkområde (for utførlegare diskusjon, sjå Steger 1971: 100ff). Sjelve tydinga av ordet *rotta* kan kanskje først attende til eit eldre namn på lyra. Gr. *χελύς* [*chelys*] (skilpadde) var nytta ikkje berre i Hellas, men også av romarane. Eit framlegg til etymologi for ordet *rotta* er at det greske ordet for skilpadde har vore omsett til glht som **chro(t)á* eller **hró(t)ta* (jf. mod. ty. *Kröte* f - padde). Denne utviklinga kan godt ha skjedd via det frankiske språkområdet (jf. Marcuse 1975: 373f).

Funnet frå Folkebibliotekstomta synest etter alt å dømma å ha ei viss interesse, både språkhistorisk og musikkhistorisk. Gjenstanden har tvillaust vore (tenkt som) del av eit instrument der strengene har gått frå eit nokolunde samla punkt i ein ende og ut i vifteform i motsett ende. Utforminga av sjølve stolen tyder på at han må ha vore (tenkt) montert nærast utgangspunktet for vifteforma. Det samsvarar fullt ut med konstruksjonen av mellomalderlyra (for nærare diskusjon, sjå Hagland 1987, Aksdal og Hagland 1987: 100ff). Saman med innskrifta på denne strengestolen gir dette eit nokså sikkert grunnlag for å rekna med at gjenstanden har samanheng med eit lyreinstrument kjent som *rotta/rutta* i det miljøet han har høyrte til.

Med grunnlag i den arkeologiske dateringa til tida kring 1200 er det sannsynleg at det instrumentet vi her har å gjera med, har vore eit strykeinstrument. Det finst ikkje sikre belegg for at knipselyrer har vore nytta på nordisk område i den perioden som her

er aktuell (jf. Aksdal og Hagland 1987: 103). Eit moment som gjer det vanskeleg å ta stode til kva slags instrumenttype vi har å gjera med, er at det ikkje finst synlege merke etter strenger på stolen. Det er påfallande, ettersom stolen ikkje er laga av noko hardt treslag. Strengetalet kan såleis ikkje seia oss noko om kva slag form for lyre det dreiar seg om. Medan vi på dei fleste moderne strenginstrument finn ein konveks avrunding av strengesetet på stolen, har denne konkav avrunding. Det kan tyda på at strengene her har gått relativt samla over stolen, og det kunne i sin tur peika i retning av ei knipsa form for lyre. Men ei gransking av det overleverte ikonografiske materialet viser at stolen på dei første strykelyrene ofte var plassert svært nær strengefestet. Slik sett vart plasseringa heller ikkje avgjerande for den vidare spreiding av strengen fram til åket. Strengene kunne altså både gå ut temmeleg parallelt og i vifteform utan at det gav seg spesielle utslag for utforminga av stolen. Dessutan finst det ikonografiske belegg på strykelyrer der strengene går ut frå stolen i vifteform (Bachmann 1969: ill. 89-97). Utforminga av stolen vil såleis ikkje vera noko avgjerande argument mot at han skal sjåast som del av eit strykeinstrument.

Spesielt ved gjenstanden er at han synest svært lite forseggjord. Det kan difor vera grunn til å stilla spørsmål ved om han i det heile har vore i bruk på eit musikkinstrument. Det kan til dømes vera tale om ein modell eller liknande. Det kan i så fall forklara mangelen på merke etter strenger. Men anten stolen har vore i bruk eller ei, verkar han nokså 'heimelaga' og amatøraktig. Det er påfallande at dette instrumentnamnet som elles ikkje er belagt i Norden, er å finna på ein slik litt useriøst utsjåande gjenstand. Det kan gi inntrykk av at ordet har vore i meir allmenn og daglegdags bruk enn dei andre orda vi kjenner for strenginstrument frå norsk mellomalder. Vi har ein del belegg på instrumentnamn frå litterære kjelder, og dei er utan unnatak å finna i skildringar av eksotiske, kongelege eller fyrstelege miljø. Det er stort sett dei same instrumentnamna vi får lista opp i dei skildringane vi har overlevert, slik at det kan vera grunn til å sjå bruk av slike namn som litterær konvensjon. Typisk for slike skildringar er dei belegg vi har i det omsette verket *Strengleikar* og i saga om Sigurd Jorsalfar i *Morkinskinna*. Fortalen i *Strengleikar* fortel såleis at den etterfølgjande teksten er omset frå fransk etter - *liodsonga. þa er gærazc i horpom gigiom. Simphanom. Organom. Timpanom. Sallterium. ok corom. ok allzkonar oðrum strænglæikum er menn gera ser ok oðrum til skemtanar* (= "ljodsongar som vert framførte med harper, gigjer, simfaner, lyrer, symbaler, psalter, coron og alle slags andre strenginstrument som folk lagar til gaman for seg og andre" jf. Cook og Tveitane 1979: 4ff m/tilvisingar). I saga om Sigurd Jorsalfar fortel *Morkinskinna* om hoffet til den greske kongen at det var *allz conar songføri. psalterium oc organ. horpor. gigior oc fiþlor. oc allz konar strengleicr*. (= "alle slags musikkinstrument; psalter og lyrer, harper, gigjer og feler og alle slags strenginstrument", jf. Finnur Jónsson (ed.) 1932: 350).

Handskriftene med desse tekstene er frå slutten av 1200-talet, og vi må rekna med at opphavstekstene skriv seg frå første halvdel av 1200-talet i baa tilfelle. Vi må såleis kunna sjå dei som nokolunde samtidige med runeinnskrifta med instrumentnamnet frå Nidaros. Det litt framandvorne ved den latinifiserte forma ordet har i innskrifta, kan høva godt med den konteksten vi elles finn kring dei strenginstrumentnamn vi har belegg for i kjeldene. Men den tilsynelatande kontrasten til det trivielle og litt småklønete ved gjenstanden med innskrifta står då fram som eit problem. Kva dette grunnar seg i, kan vi ikkje seia noko meningsfylt om i dag. Det vil heller ikkje føra vidare å gi seg ut på spekulasjonar om det. Det vi kan konstatera, er at vi har ein stol som har høyrte til eit strenginstrument, eventuelt ein modell e. l., og at dette instrumentet etter alt å dømme har vore kjent i Nidaros under namnet *rotta/rutta*. Dateringa til tida kring 1200 høver godt med det europeiske kjeldematerialet vi elles kjenner. Funnet gir oss

såleis kanskje fliken av ein norsk rottatradisjon, ein tradisjon som vi i tilfelle elles ikkje har språkleg evidens for på annan måte.